

jugoslovenski komitet
pravnika za ljudska prava
centar protiv torture

tortura

instrument protiv demokratije
međunarodni dokumenti
zakonodavstvo
slučajevi

priredio
mr Dejan Milenković

Beograd
2001

I. TORTURA – INSTRUMENT PROTIV DEMOKRATIJE

Dr Stevan Lilić

Profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Beogradu

Biljana Kovačević-Vučo

Predsednik Jugoslovenskog komiteta
pravnika za ljudska prava

Posmatrajući bližu i dalju istoriju razvoja ljudskog društva, uočavamo da su u svakom istorijskom periodu vladari i vlastodršci pribegavali mučenju i drugim oblicima nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, kad god su nastojali da dođu do neke informacije o aktivnostima protiv njih, ili samo da bi ugušili bilo kakav otpor.¹ Iz tog razloga su, tokom istorije, mnoge civilizacije širom sveta, koristile torturu (mučenje) kao „legalan” način kojim se dolazilo do priznanja i kažnjavanja optuženih.²

---

¹ Uporedi: *Report of Activities 1994–1999*, Nikolas Bilanakis, *Torture, a Treat to Democracy*, Rehabilitation Center for Torture Victims, Ionina 1999, p. 13.

² Didier Rouget, *International, European and National Mechanisms to Combat Torture*, Geneva, brochure No. 2, June 1998, p. 9.

Iako je tortura univerzalno zabranjena, ona se i danas često primenjuje u mnogim delovima sveta. I dok su u prošlosti različiti oblici torture korišćeni da bi se došlo do informacija ili priznanja i kažnjavanja optuženih, danas tortura ima znatno suptilnije značenje. Tortura je usmerena da uništi individuu i tako slomljenu ličnost iskoristi za zastrašivanje drugih članova zajednice. Jer, osnovni cilj torture i drugih oblika nečovečnog postupanja je slom individualnog suprotstavljanja državnoj sili.³ Ona zato danas predstavlja *najsnažniji instrument moći protiv demokratije*.

Prema sadašnjim podacima, bilo zabranjena ili ne, tortura i drugi oblici nečovečnog postupanja nikad nisu prestali. Mnogobrojni konflikti i tenzije širom sveta učinili su da su različiti oblici torture i mučenja još uvek veoma rasprostranjeni.⁴

Tortura (mučenje) i drugi različiti oblici nečovečnog postupanja karakteritični su za tzv. zatvorena društva u kojima korpus ljudskih prava nema veliku vrednost. U takvim društvima, državna represija je često snažno usmerena prema pojedincima ili pojedinim grupama (npr. političkim, etničkim ili religijskim).

Državnu represiju, čiji je osnovni cilj održavanje pojedinaca ili pojedinih grupa na vlasti

---

³ Uporedi: *The Torture*, Assistance Center for Torture Survivors – ACET, Sofia, Bulgaria.

⁴ Didier Rouget, *International, European and National Mechanisms to Combat Torture*, Geneva, brochure No. 2, June 1998, p. 9.

sprečavanjem demokratskih načina izražavanja volje dela ili celog naroda (putem izbora ili putem javnih protesta ili, na primer, sprečavanjem slobodnog dotoka informacija i rada nezavisnih medija i sl.), po pravilu sprovode organi izvršne vlasti – pre svega, policija, zatim razne tajne službe, parapolicijske i paravojne formacije, vojska, kao i od izvršne vlasti zavisno pravosuđe.

U takvoj situaciji, mučenje (fizičko i psihičko) i drugi oblici nečovečnog postupanja su veoma česti, čime državni organi i različiti oblici paravojnih i parapolicijskih formacija krše unutrašnje zakonodavstvo jedne zemlje, ali i veliki broj međunarodnih konvencija.⁵

Prema međunarodnim dokumentima, pod izrazom **mučenje** podrazumeva se svaka radnja:

- a) koju namerno počini državni službenik ili lice u službenom svojstvu, ili neko drugi na osnovu njihovih naređenja ili uz njihovu saglasnost;
- b) kojom se kod osobe izaziva veliki telesni ili mentalni bol ili patnja, sa svrhom:
  - dobijanja nekog obaveštenja ili priznanja,
  - kažnjavanja,
  - maltretiranja ili ponižavanja,
  - ili bilo kog drugog razloga zasnovanog na diskriminaciji.⁶

---

⁵ Uporedi: *Methods of Combating Torture*, UN, Fact Sheet No. 4, 1987.

⁶ Kathryn English, Adam Stapleton, **Priručnik za ljudska prava** (praktični vodič za nadgledanje ljudskih prava), Zagreb, 1998, str. 49.

Okrutno kažnjavanje je smišljeno radi nepotrebnog nanošenja bola. Ono podrazumeva i kažnjavanje koje je suprotno ljudskom dostojanstvu. Njegova definicija zavisi od niza okolnosti. Na primer, ono uključuje i onemogućavanje nekoga u korišćenju svojih prirodnih čula kao što su vid ili sluh ili izazivanje gubitka osećaja za mesto i vreme. Takođe, onemogućavanjem prava na sticanje državljanstva ili izražavanja nacionalne pripadnosti, građanima se može uskratiti položaj u nacionalnoj i međunarodnoj političkoj zajednici, što vodi potpunoj degradaciji položaja pojedinca u organizovanom društvu (Vrhovni sud SAD).⁷

Pod *nečovečnim postupkom ili kažnjavanjem* podrazumeva se postupak ili kazna koja makar i u najmanjoj meri doseže stepen koji se smatra okrutnim. Šta to znači „najniži stepen”, zavisi od mnogih okolnosti. Bilo koji način ispitivanja osim onog zasnovanog na „pitanju i odgovoru” predstavlja pritisak na ispitivanu osobu, ali se samo to ne može smatrati nečovečnim postupkom. Za to mora postojati još nešto: neko delovanje s namerom postizanja teškog mentalnog ili psihičkog stresa, kao što su produženi boravak u samici ili uskraćivanje sna.⁸

Pod *ponižavajućim postupkom* podrazumeva se postupak kojim se osoba ponižava ili prisiljava na postupanje suprotno vlastitoj volji i savesti. Taj

---

⁷ Navedeno prema: Kathryn English, Adam Stapleton, *Priručnik za ljudska prava* (praktični vodič za nadgledanje ljudskih prava), Zagreb, 1998, str. 49.

⁸ Uporedi: Kathryn English, Adam Stapleton, *Priručnik za ljudska prava* (praktični vodič za nadgledanje ljudskih prava), Zagreb, 1998, str. 50.

postupak ne mora nužno biti fizički: svaki postupak koji ponižava osobu u odnosu na njen položaj, ugled ili svojstva može se smatrati ponižavajućim ako dostigne određeni stepen okrutnosti.⁹

Tokom srednjeg veka, crkva je preko inkvizicije često organizovala lov na „veštice”, iznuđujući priznanja od ljudi putem najsvirepijih oblika mučenja i nečovečnog postupanja, koje se najčešće završavalo spaljivanjem na lomači. Tortura je korišćena prvenstveno radi sprečavanja otkrivanja istine koja bi dovela do propasti mnogih uvreženih crkvenih dogmi, što je sprečavalo progres i napredak ljudskog društva, ali i zadržavalo dominantan položaj crkve u srednjevekovnom društvu.

Slična situacija je i danas. Zatvorena društva i vlasti u njima koriste torturu i druge različite oblike nečovečnog postupanja za obračunavanje sa njenim protivnicima i neistomišljenicima radi opstanka na vlasti. Opstanak na vlasti je cilj koji u takvom društvu opravdava svako sredstvo. Pred takvim zadatkom, odredbe mnogobrojnih međunarodnih konvencija i dokumentata, kao i unutrašnjeg zakonodavstva ostaju mrtvo slovo na papiru. Masovni slučajevi mučenja i drugih oblika nečovečnog i degradirajućeg postupanja, zabeleženi su u poslednjih nekoliko decenija u zemljama Latinske Amerike za vreme trajanja vojnih diktatura. Takvi slučajevi su zabeleženi i u Grčkoj za vreme vojne hunte u periodu 1967–1974. godine. Slična situacija kakva je

---

⁹ Uporedi: Kathryn English, Adam Stapleton, *Priručnik za ljudska prava* (praktični vodič za nadgledanje ljudskih prava), Zagreb, 1998, str. 50.

postojala za vreme vojnih hunti u Latinskoj Americi i Grčkoj postojala je i u Srbiji za vreme trajanja režima Slobodana Miloševića.

Otvoreni rasizam – ne samo u etničkom, već i u političkom smislu, doveo je do toga da policija, državna bezbednost i vojska često grubo krše osnovna ljudska prava primenjujući različite oblike mučenja i nečovečnog postupanja ne samo prema okriviljenim ili osuđenicima, već i prema običnim građanima.

Situacija u Crnoj Gori je, već nekoliko godina unazad, bitno drugačija. Različiti oblici policijske torture bili su česti do 1994. godine kada je došlo do konsolidovanja demokratskih snaga, nakon čega su takvi slučajevi, i kada ih je bilo, bili prijavljivani i registrovani.¹⁰

Fenomen torture nije vezan samo za zatvorena društva, mada u njima tortura ima sasvim drugačije značenje. I u zemljama sa višegodišnjom, pa čak i viševekovnom demokratskom tradicijom, policija se često, u borbi protiv kriminala, ali i u drugim slučajevima, služi različitim oblicima psihičkog i fizičkog mučenja, maltretiranja i nečovečnog postupanja da bi došla do priznanja ili određenih informacija.

Zato su danas fizičko i psihičko maltretiranje i mučenje, kao i drugi oblici nečovečnog postupanja prema ljudima, zabranjeni mnogim međunarodnim konvencijama i aktima. Istovremeno, uvedeni su i

---

¹⁰ Uporedi: Šeki Radončić, *Crna kutija (policijska tortura u Crnoj Gori 1992–1996)*, Podgorica, 1996.

efikasni međunarodni mehanizmi borbe protiv torture.

U okviru sveukupnog zalaganja za poštovanje ljudskih prava i sprečavanje torture i drugih oblika nečovečnog i degradirajućeg kažnjavanja i postupanja, kao član Balkanske mreže za sprečavanje torture i pomoć žrtvama, *Centar protiv torture Jugoslovenskog komiteta pravnika za ljudska prava*, u sklopu zaštite i promocije ljudskih prava, u više navrata je pružio neophodnu pravnu pomoć žrtvama torture za vreme trajanja prethodnog režima.

U novonastalim okolnostima, Jugoslovenski komitet pravnika za ljudska prava, smatrujući da su za to stvoreni svi neophodni preduslovi, započinje kampanju za usvajanje *Evropske konvencije o sprečavanju mučenja i drugih nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka*, kao neophodnog i nezaobilaznog evropskog standarda u borbi protiv torture.

SADRŽAJ

NOTA BENE

Mr Dejan Milenković 13

I. TORTURA – INSTRUMENT PROTIV DEMOKRATIJE

Dr Stevan Lilić, Biljana Kovačević-Vučo 21

II. MEĐUNARODNI I EVROPSKI MEHANIZMI

BORBE PROTIV TORTURE 28

A. Uloga i značaj međunarodnih mehanizama zaštite ljudskih prava

Biljana Kovačević-Vučo 28

B. Ujedinjene nacije – dokumenti i mehanizmi borbe protiv torture

Mr Dejan Milenković 34

C. Evropske konvencije i mehanizmi borbe protiv torture

Mr Dejan Milenković 49

D. Međunarodni dokumenti, medicinski aspekt i tortura

Dr Đorđe Alempijević 55

III. USTAVNI I ZAKONSKI OKVIRI ZAŠTITE OD

TORTURE U JUGOSLOVENSKOM PRAVU 69

A. Ustav i jugoslovensko zakonodavstvo

Mr Dejan Milenković 69

B. Određeni aspekti policijskog pritvora

Dušan Ignjatović 85

- C. Bringing Cases to Court – Legal Aspects of Fighting Torture
Dr Stevan Lilic 99

IV. ULOGA I ZNAČAJ MEĐUNARODNIH I NACIONALNIH NEVLADINIH ORGANIZACIJA U BORBI PROTIV TORTURE (<i>Mr Dejan Milenković</i>)	112
A. O ulozi i značaju nevladinih organizacija u borbi protiv torture.....	112
B. Međunarodni savet za rehabilitaciju žrtava torture (IRCT, Kopenhagen).....	117
C. Asocijacija za sprečavanje torture (ATP, Ženeva)	119
D. Balkanska mreža sa sprečavanje torture i pomoć žrtvama (B.AN, Atina).	121
1. Centar za pomoć licima koja su preživela torturu (ACET, Sofija).....	124
2. Centar za rehabilitaciju žrtava torture (CTV „Most”, Sarajevo).....	126
3. Medicinski rehabilitacioni centar za pomoć žrtvama torture (MRCT, Atina).....	129
4. Centar za rehabilitaciju žrtava torture i drugih oblika zlostavljanja (CRTV, Solun)	131
5. Međunarodni centar za rehabilitaciju žrtava torture (IRCT, Zagreb)	133
6. Albanski centar za rehabilitaciju žrtava torture (ARCT, Tirana).....	135
7. Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture (KRST, Priština)	138
8. Međunarodna mreža pomoći (IAN, Beograd).....	140
9. Stres klinika (Beograd).....	142

10. Jugoslovenski komitet pravnika za ljudska prava – Centar protiv torture (YUCOM–CPT, Beograd)	144
V. TORTURA – NEKOLIKO SUDSKIH SLUČAJEVA CENTRA PROTIV TORTURE (<i>Dušan Ignjatović</i>)..	151
A. Suđenje grupi Albanaca u Prokuplju	152
B. Slučaj Flore Brovine kao karakterističan primer psihičke torture, nečovečnog i degradirajućeg ponašanja i iznuđivanja dokaza	156
C. Nečovečno ponašanje pripadnika policije, prebijanje i zastrašivanje svedoka.....	159
D. Slučaj prebijanja i pritvaranja pripadnika Narodnog pokreta OTPOR u Požarevcu.....	162
E. Slučaj prebijanja Anike i Jovane Krstić od strane policije na demonstracijama SZP (septembar 1999).....	169
VI. DODATAK: MEĐUNARODNI DOKUMENTI O TORTURI	173
A. Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (UN, 1984).....	173
B. Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (Savet Evrope, 1987)	197
C. Statut Balkanske mreže za sprečavanje torture i pomoći žrtvama (B.AN, 1996).....	207
D. Posebne odredbe Krivičnog zakona Grčke protiv torture (1984)	212
E. Smernice za politiku Evropske unije prema trećim zemljama u odnosu na torturu i druge oblike okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (Savet Evropske unije, 2001).....	221